

<https://doi.org/10.5559/di.28.3.09>

Arpad Hornjak SUSRETI I SUKOB Ogledi o srpsko- mađarskim odnosima

Clio, Beograd, 2017., 387 str.

Autor knjige, mađarski povjesničar Árpád Hornyák / Arpad Hornjak predaje povijest na Sveučilištu u Pečuhu i suradnik je Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti, doktorirao je 2001. godine na analizi diplomatskih odnosa između Kraljevine SHS i Mađarske od kraja Prvoga svjetskog rata do potpisivanja Mađarsko-talijanskog ugovora o prijateljstvu 5. travnja 1927. godine i najbolji je poznavatelj mađarsko-srpskih / jugoslavenskih odnosa u 20. stoljeću. Do sada je objavio mnoge članke i dvije knjige. Proširenu verziju doktorske disertacije o mađarsko-jugoslavenskim diplomatskim odnosima između 1918. i 1927. godine objavio je 2004. na mađarskom jeziku pod naslovom: *Találkozások – ütközések, Fejleszték a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből*. Nakon nešto manje od deset godina (2013.) objavljena je u izdanju Centra za mađarske studije i publikacije iz New Jerseya, a engleski prijevod navedene knjige glasi: *Hungarian–Yugoslav Diplomatic Relations 1918–1927*. U žarištu autorova istraživanja i dalje su mađarsko-jugoslavenski odnosi, o kojima je objavio mnoge radove i studije. Dio tih studija prilagođen je kao svojevrsan zbornik studija te je 2017. godine u Beogradu objavljen u prijevodu Ferenc Nemeta na srpski jezik pod naslovom *Susreti i sukobi: ogledi o srpsko-mađarskim odnosima*. Knjigu je objavila izdavačka kuća Clio iz Beograda.

Tekstovi u ovoj knjizi obuhvaćaju studije, i to njih petnaest, koje je autor objavljivao većinom u mađarskim i stranim časopisima, a ovdje su podijeljeni u tri glavna poglavlja: "Novi poredak" (11-100); "Spoljni poslovi" (101-333) i "Slika severnog suseda" (334-383). Studije objavljene u ovoj knjizi, kako sam autor kaže, pisane su za mađarsku stručnu publiku i mogu se podijeliti u četiri razrađena tematska okvira. U jednu grupu ulaze radovi koji se bave mađarsko-srpskim / jugoslavenskim odnosima, kao i pitanjima granica između prve i druge Jugoslavije i Mađarske. Drugu grupu studija čine oni tekstovi koji se bave pitanjem kako Mađare i Mađarsku vide južno od Dunava i Drave. U treću grupu ulaze studije koje se bave srpskom / jugoslavenskom i mađarskom vanjskom politikom, dok su u završnici studije koje se bave pitanjima manjina, posebice položajem Mađara u Jugoslaviji. Svaku studiju prate bilješke iz kojih se vidi autorova znanstvena kompetentnost kojom prati domaću (mađarsku i srpsku) i svjetsku literaturu te poznaje arhivsko gradivo pohranjeno u Mađarskom državnom arhivu, Arhivu Jugoslavije i Državnom arhivu u Londonu. Na početku je autorov predgovor (7-10), a na kraju prilog recenzenta knjige, iskusnoga povjesničara 20. stoljeća, Zorana Janjetovića (385-387) iz Instituta za noviju istoriju Srbije.

Prvu tematsku cjelinu pod naslovom "Novi poredak" (11-100) čine četiri studije: "Oblast Bačke i Baranje nakon Prvog svjetskog rata-srpska okupacija" (13-34), "Promena imperije u Južnoj oblasti" (35-63), "Institut dvovlasništva na mađarsko-jugoslavenskoj granici između dva rata" (64-81) i "Gabor Santo i pokret vernosti jugoslovenskih Mađara" (82-100). U prvoj studiji autor na temelju primarnih i sekundarnih izvora skupljenih u mađarskim i srpskim arhivima, kao i objavljenih radova, analizira jugoslavenske teritorijalne zahtjeve na području Baranje i proces upravljanja tim prostorom za trajanja jugoslavenske okupacije mađarskih prostora (linija Baja – Pečuh – Barč). Isto tako analizira suradnju

jugoslavenskih političara s predstavnicima ljevice u Baranji, evakuaciju trupa Kraljevine SHS iz ove oblasti i konačno utvrđivanje granice, čiji je rezultat, kako autor kaže, bio povoljniji za Mađarsku nego za tadašnju Kraljevinu. U drugoj studiji analizira ulazak srpske vojske na prostor Južne oblasti (Délvidék), prostor koji čine Pomurje, Međimurje, Baranjski trokut, Bačka i Banat, bez Srijema, gdje je do promjene vlasti živjelo pola milijuna mađarskih pripadnika ili oko 30 % Mađara. Prateći promjenu vlasti, piše i o procesu uklanjanja mađarskih upravnih vlasti i njihovoj zamjeni jugoslavenskim državnim aparatom. U ovoj studiji autor je prikazao i položaj mađarske manjine u Vojvodini od 1919. do 1929. godine, bavio se pitanjem državljanstva te se posebno osvrnuo na agrarnu reformu 1920. godine i njezin utjecaj na položaj Mađara koji su bili izuzeti iz dobivanja zemlje jer nisu bili jugoslavenski državljani, a državljanstvo im još nije bilo riješeno. U trećoj studiji bavi se pitanjem i (ne)rješavanjem problema "dovlasništva" (dovlasnici su pojedinci kod kojih je dio posjeda zbog stvaranja novih granica podijeljen na dva dijela, obitelj bi stanovala u jednoj državi, a imala posjede u drugoj) između Mađarske i Kraljevine SHS, koji se nametnuo kao ključan problem u međusobnim odnosima nakon uspostavljanja jugoslavensko-mađarske granice, a posebice nakon 1932. godine, kada su istekle pogodnosti za dvovlasnike. U ovoj studiji autor je dao iscrpnu analizu mađarsko-jugoslavenskih pregovora o instituciji dvo vlasništva koju su predstavnici jugoslavenskih vlasti željeli ukinuti, a mađarske su se institucije tomu protivile. Problem dvo vlasništva protezao se sve do 1941. godine i "Travanjskog rata", kada je izgubio smisao jer je prestala postojati Prva Jugosla-

vija. U četvrtoj studiji autor predstavlja politički rad mađarskoga političara i liječnika Gábora Szánta iz Subotice, koji se borio za prava mađarske manjine i koji se zalagao za suradnju sa Beogradom, ali koji nije naišao na odobravanje kod većinskoga dijela mađarske manjine kao ni kod službenih mađarskih predstavnika, pa njegov pokret vjernosti jugoslavenskim institucijama nikada nije imao neko veće značenje.

Drugu tematsku cjelinu, koja je i opsegom najveća (101-333), čini osam radova: "Jugoslavensko-mađarski diplomatski odnosi 1918-1927" (103-134); "Prilozi jugoslavenskim i engleskim aspektima izmirenja mađarske reparacije i dobijanju zajma Lige naroda 1924. godine" (135-159); "Mađarsko manjinsko pitanje u jugoslavenskoj politici mađarske vlade tridesetih godina" (160-189); "Učešće mađarske u rasparčavanju Jugoslavije 1941. godine" (190-210); "Spoljna politika Srbije na prelazu iz 19. u 20. vek, do Prvog balkanskog rata" (211-237); "Istorijski razvoj ideje balkanskog jedinstva u prvoj polovini 20. veka" (238-266); "Jugoslavenski teritorijalni zahtevi i planovi za uređenje posle Drugog svetskog rata" (267-306.) i "Pitanje granica i Jugosloveni u Mađarskoj u mađarsko-jugoslavenskim odnosima posle Drugog svetskog rata" (307-333). U prvom radu autor daje pregled bilateralnih odnosa između dviju država te upozorava i na činjenicu da su u rješavanju odnosa dviju zemalja velik utjecaj imale europske zemlje i zbivanja u Europi. U ovom radu autor raspravlja o nekoliko ključnih pitanja tadašnjih jugoslavensko-mađarskih odnosa, kao što su: pitanje jugoslavenske intervencije protiv Mađarske Sovjetske Republike, pitanje povratka habsburškoga vladara, pitanje političkoga zbližavanja dviju država. Iako su se u navedenom razdoblju, odnosno do 1927. godine, jugoslavensko-mađarski odnosi nastojali poboljšati, oni nisu urodili plodom, a poteškoće oko unapređivanja odnosa proizlazile su iz zajedničke politike država Male antante (Jugoslavija, Rumunjska i Čehoslovačka) prema Mađarskoj. U drugom radu autor piše o kompliciranim

odnosima europske politike koja se razvijala nakon Prvoga svjetskoga rata, kao i o mađarskim zahtjevima za dobivanjem međunarodnoga kredita. Jedna od glavnih točaka neslaganja na početku 1920-ih godina između Mađarske i Kraljevine SHS bilo je pitanje odobravanja međunarodnoga zajma Mađarskoj, što je bilo povezano s pitanjem ratne odštete koju je Mađarska morala isplatiti Kraljevini SHS, da bi pod pritiskom međunarodnih sila na kraju bio postignut sporazum između Beograda i Budimpešte. U trećem radu autor piše o mađarskom manjinskom pitanju u međuratnom razdoblju u Kraljevini Jugoslaviji s naglaskom na tridesetim godinama te uviđa kako je mađarska manjina u Jugoslaviji predstavljala samo sredstvo u vanjskoj politici mađarske vlade za ispunjavanje krajnjega cilja, a to je bila revizija Trianonskoga mirovnog ugovora. Ovdje autor ističe da je na raspad jugoslavenske države utjecala i suradnja mađarskog režima s vodećim hrvatskim separatističkim strankama od 1928. godine. U četvrtom radu autor analizira jugoslavensko-mađarske odnose do 1941. godine i sve ono što je dovelo do podjele Jugoslavije 1941., pa i udio Mađarske u napadu na Jugoslaviju, a to su pitanje granice, utjecaj međunarodnih odnosa, položaj mađarske manjine te ekonomski odnosi. U ovoj cjelini ovaj je rad i zadnji koji se bavi mađarsko-jugoslavenskim odnosima u međuratnom razdoblju. Dva rada koja slijede pisana su očito kao informativni pregled za mađarske čitatelje, pa se autor u njima bavi analizom vanjske politike Kraljevine Srbije i njezinim nastojanjima da srpski narod ujedini u jednu državu kao i nastankom balkanske ideje. Zadnja dva rada u ovoj tematskoj cjelini bave se jugoslavenskim teritorijalnim pretenzijama i zahtjevima prema Mađarskoj

nakon Drugoga svjetskog rata te pitanjem granice sve do potpisivanja mirovnog ugovora između dviju zemalja 1947. godine. I u jednom i u drugom radu autor analizira jugoslavenske ideje u kojima se vidi da su išle za tim da se promijeni mađarsko-jugoslavenska granica nastala nakon Prvoga svjetskoga rata u korist Jugoslavije, a pritom je jugoslavenska vlast u tim nastojanjima rabila pripadnike svojih manjina kako bi utjecala na mađarske vlasti.

U trećoj cjelini pod naslovom "Slika severnog suseda" (336-383) tri su rada koja se bave slikom drugih, i to su: "Istorijska slika Austrougarske monarhije u srpskoj istoriografiji na prelazu milenija" (337-344); "Slika o Mađarima u jugoslovenskoj politici 1918. – 1945." (345-366) i "Slika o Mađarima u srpskim udžbenicima istorije u drugoj polovini 20. veka" (366-383). Ti se radovi većinom bave pisanjem srpskih povjesničara i njihovim doživljajem mađarske države, politike, odnosa, pojedinca. U prvom radu autor analizira radove i bibliografije srpskih povjesničara o Mađarskoj, dok u trećem radu analizira srpske udžbenike povijesti koji su bili u upotrebi od pedesetih godina 20. st. do danas. U drugom radu analizira se stvaranje slike jednih o drugima, u međuratnom razdoblju u Kraljevini Jugoslaviji, Srba o Mađarima i obrnuto. Sam autor naglašava da je "sliku jednih o drugima formiralo iskustvo dugog suživota, susretanje, a neretko i sukob njihovih interesa, koji su uvek imali uticaja, i sve do danas ...". Ta slika kreirala se prema slici Mađara koji su živjeli u tadašnjoj Jugoslaviji, kao i prema slici Mađara izvan, a ona se mijenjala ovisno o odnosima između dviju država. Na kraju se iz radova vidi, a i sam autor to naglašava, da odnosi Mađarske i Jugoslavije između dva svjetska rata, a i kasnije, u osnovi nisu bili ni dobri ni dobrosusjedski, odnosno, jednom riječju, i jedni i drugi izražavali su međusobno nepovjerenje.

Iako autor u naslovu precizira da je riječ o srpsko-mađarskim odnosima, budući da se većina radova sadržajno odnosi na međuratno razdoblje, kada je Hrvatska

bila dio jugoslavenske države, dio problematike koja je navedena u radovima tiče se i hrvatskih krajeva (Baranja), osobito pitanja granica, problema "dvovlasništva", pa će stoga, bez obzira na to što su teme studija srpsko-mađarski odnosi, hrvatski povjesničari naći korisne i upotrebljive podatke i za svoja istraživanja. Budući da je knjiga pisana na temelju primarnih i sekundarnih izvora istraživanima u raznim arhivima, kao i na temelju mađarske, srpske i strane literature, u kojoj je autor sagledavao probleme u širem kontekstu odnosa među europskim državama, studije objavljene u knjizi predstavljaju važan doprinos u proučavanju povijesti jugoslavenske države u međuratnom razdoblju, pa je zato preporučujem hrvatskoj znanstvenoj zajednici, jer pruža nove uvide u ne tako davnu prošlost koja je jednim dijelom bila i dio hrvatske povijesti.

Ljiljana Dobrovšak

doi:10.5559/di.28.3.10

**Elissa Bemporad,
Joyce W. Warren (Ur.)
WOMEN AND
GENOCIDE:
SURVIVORS, VICTIMS,
PERPETRATORS**

Bloomington: Indiana University Press, 2018.,
344 str.

Iana Kershaw u svojem nedavnom djelu o povijesti Europe u prvoj polovini XX. st. navodi kako je Drugi svjetski rat bio "kulminacija epohalne katastrofe" i "potpuni

raspad europske civilizacije". Kershaw se u istom djelu osvrće na civilne žrtve toga "totalnog rata", navodeći kako su bačene u "beznadnu jamu nehumanosti". Slijedeći takvo promišljanje o žrtvama Drugoga svjetskog rata, nameću se mnoga pitanja o tome je li po brutalnosti i "totalnom nasilju" bio jedinstven u usporedbi s drugim ratovima prije ili nakon njega. Pitanje je nadalje koje su skupine stanovništva bile "žrtve", a koje "počinitelji" u tom ratu. Ne želeći ulaziti u daljnje propitkivanje "jedinственosti" Drugoga svjetskog rata u usporedbi s drugim ratovima, ističe se potreba fokusiranja na jednu skupinu žrtava rata, a to su žene.

Elissa Bemporad i Joyce W. Warren uredile su knjigu *Women and Genocide: Survivors, Victims, Perpetrators* u kojoj je objavljeno 15 radova, odabrana bibliografija i kazalo. Joyce W. Warren u Predgovoru ističe znanstveno-istraživačku zanemarenost pitanja položaja žena u istraživanju genocida kao žrtava ili počiniteljica genocida. Zatim navodi kako je cilj knjige objasniti zašto su djevojke i žene bile objekt mržnje, čime bi se otvorio razgovor o boljem razumijevanju mizoginije u prošlosti i sadašnjosti.

Elissa Bemporad napisala je uvodni tekst naslovljen "Memory, Body, and Power: Women and the Study of Genocide" ["Sjećanje, tijelo i moć: žene i istraživanje genocida"] u kojem je nastojala objasniti isprepletenost roda, etniciteta i klase u tome kako žene doživljavaju genocid. Nadalje navodi kako je biološka priroda ženskoga tijela, posebice sposobnost rađanja, često meta seksualnoga nasilja za vrijeme rata i genocida, tako se masovna silovanja često rabe u prvoj fazi uništenja neprijateljske grupe i kao sredstvo etničkoga čišćenja. E. Bemporad ističe kako je cilj ove publikacije bolje shvatiti vezu između mizoginije i genocidnoga nasilja u društvima, tj. istražiti međupovezanost iskustva žena u genocidnom i postgenocidnom društvu, te istražuje višeznačnu ulogu žena u genocidnim kontekstima.